

1861 TUNUS ANAYASASI (ÜZERİNE)*

Abdelfettah AMOR

*Çev. Yrd.Doç.Dr. Ramazan ÇAĞLAYAN***

1857'nin bir Haziran gününde, halk bir at arabasının çarptığı bir Müslüman çocuğun başına toplanmıştı. At arabasının sürücüsü bir Yahudi idi. Sarhoş olan bu sürücü küfürler ediyor Bey'e ve aynı zamanda İslam dinine lanetler okuyordu. "Charaâ" (Şura, RÇ)¹ bu kişiyi ölüme mahkum eder. Konsoloslar² Marsa Sarayı'na³ koşuşurlar. Bu kişinin affını yahut en azından cezanın tecilini talep ederler. Bununla birlikte, Samuel Sfez'in⁴ idam cezası yerine getirilir. Bey'in danışmanları buna memnun olurlar. Bunun üzerine Tunus'ta dinsel fanatizm yeni bir güç kazanır. Bu durum dışarıda öfkeye yol açar ve derhal karşılık görür. Tümamiral Tréhauart, Fransa'nın Akdeniz Kuvvetlerine Koramiral olarak atanır ve Golette'e gelir. 9 Eylül 1857'de Muhammed Bey⁵ yabancı güçlerin konsoloslarının ve Tunus'un ileri gelenlerinin hazır bulunduğu bir ortamda Temel Pakt'ı⁶ ilân eder. Böylece, Tunus

* "La Constitution Tunisienne de 1861", Servir- Revue Tunisienne du Service Public, No.15-16, II.1974, I.1975, pp.51-69.

** K. Ü. Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Öğretim Üyesi.

1 "Charaâ", (Şura, RÇ) tutuk adalet sistemi çerçevesinde çalışan bir mahkeme olup, görev alanına giren davalarda dinsel buyrukları uygulamakla görevli idi. Bu mahkeme hakkında bkz. Bahri GUIGA, Essai Sur L'évolution du Chraâ, Paris 1930. Dikkate değer diğer bir çalışma için bkz. Robert BRUNSCHWIG, Justice Religieuse et Justice Laïque dans la Tunisie des Deys et des Beys Jusqu'au Milieu du XIX^ém Siécle, in. Studia Islamica, Fasc. XXIII, pp. 27 vd.

2 Bunlar İngiliz ve Fransız Konsoloslarıdır.

3 Devlet Başkanı konutu (sarayı). Ayrıca üç saray daha bulunmaktadır: Hamam-Life, Bar-do, Muhammedia.

4 Jean GANIAGE, Les Orgines du Protectorat Français en Tunisie (1861-1881), Tunis M.T.E., 2^ém édition 1868, pp.65 et s. Muhammed Bouali'ye göre Samuel Sfez değil, Batou idi. (Introduction à l'Histoire Constitutionnelle de la Tunisie, Tunis Ed., En-Najah 1963, Tom I, p.237).

5 Huseyni Hanedanının Onbirinci Bey'i:1855-1859.

6 Ülke vatandaşlarına haklar bahşeden bu deklarasyon güvenlik hakkı yönünden yeni bir dönem açmaktadır: Ahd-ul Eman.

Emirliği'ne⁷ bir anayasa yapmayı kendine vazife addeder.

17 Eylül 1860'da Hüseyinler tarihinde önemli bir olay gerçekleşir. Ciddi, kendini korkmadan yenilenmeye adanmış, eğitim alanındaki yetersizlikleri, etrafında bulunan az sayıdaki zeki insanların⁸ tavsiyelerine de uyarak, gidermeye çalışan Muhammed Es-Sadık Bey⁹, Cezayir'de Napolyon III tarafından bir törenle karşılanır. Koltuğunda, Tunus'taki Fransız konsolosu arkadaşısı Léon Roches'in yardımıyla Fransızcadan tercüme ile hazırlanan anayasa¹⁰ vardı. Fransız İmparatoru onu, bu liberalizmi dolayısıyla kutladı ve onu liyakat nişanı (L'égion d'Honneur) ile ödüllendirdi. Tunus'ta Hafaoine Sarayı'nın bir salonunda Başbakan Mustafa Haznedar¹¹ arkadaşısı İngiltere'nin Tunus konsolosu Richard Wood¹² ile kutlamıştır. Zira "Mamelük" (Köle RC)¹³ kast'ının (sınıf) ve kendisinin tüm iktidarı sağlamlaştırılıyordu.

10 Mayıs 1864'de yeni bir olay başlıyor, daha doğrusu yeniden başlıyordu. Olay Tunus'un dışında, iktidar Sarayının dışında cereyan ediyordu. Olayın aktörleri, acemi ve çok beceriksizdiler. Dil incelikten uzak ve hayli kazuistikdi: "Daha fazla kapitülasyon, daha fazla Mamelük, daha fazla anayasa". Bu bir başkaldırı idi ve tartışma konusu olan gerçekte merkezi iktidardı.

Bu 1861 Anayasasının doğuşudur. Öyle bir doğuş ki, belli bir metinden çeviri şeklindedir. Yabancı güçlerin desteklediği bir oligarşinin girişimidir. Bu güne kadar tıkanmış Hüseyini Hanedanının mutlak iktidarını pekiştirmek-

7 Türklerin 1574'te Tunus'u işgalinden bu yana resmi adı Tunus'tur.

8 1855-1863 yılları arasında Fransa'nın Tunus konsültü olan Léon Roches gibi. Muhammed Sadık Bey'in yazımı. GANIAGE, p.84.

9 Hanedanın Onikinci Bey'i: 1859-1882.

10 Ocak 1861'de ilân edilen bu anayasa, aynı yılın Nisan ayında yürürlüğe girmiştir. V. Silvéra'ya göre (Organisation Politique et Administrative de la Tunisie, Cours Professé à l'Ecole Tunisienne d'Admisitration, 1954, Polyc, p.10) bu anayasa, 26 Nisan 1881'de yürürlüğe girmiştir. Bu tarih doğru değildir. Zira anayasanın öngördüğü Yüksek Konsey ilk defa 24 Nisan 1961'de toplanmıştır.

11 Grek asıllı bir köle ve ulusun genel yararı duygusundan yoksun bu kişi, 1837-1873 arası başbakanlık yapmıştır.

12 1855-1879 arası.

13 "Mamelük"ler Constantinople esir pazarından satın alınan ve Saray'da yetiştirilen genç kölelerdir. Bunlar genellikle, iktidara yakın yüksek görevler için eğitilmişlerdir. Mameluklerin orjinleri ve oynadıkları roller için bkz. A. AMOR, Le Régime Politique de la Tunisie, Thèse de Doctorat en Droit, Université de Paris II, 1973, Dactyl., pp.165-166.

tedir¹⁴. Gerçekten Hüseyin Bin Ali^{15*} 1705'te Beyliğini ilan ettiğinden¹⁶ ve 1710'da hanedanlığını kurduğundan bu yana, onunla iktidarı paylaşmaya muktedir bir güçle karşılaşılması. Hüseyini Hanedanından başka bir "şey" de beklenilemezdi. Başkaca bir temel düzenlemeye ihtiyaç duymadan Tac'ın (Beyliğin) intikalini gerçekleştirdi^{17 18 19}. Bu bir despotizmdir²⁰. Bu du-

14 Bu bakımdan Hüseyini Hanedanı, uzunca bir süre Müslüman Halifenin uygulamalarına sadık kalır. Bunun için bkz. Emil TYAN, *Institution du Droit Public Musulman*, Tom.I: *Le Camifat*, Beyrut 1954. Halifenin mutlaklığı konusunda uzun uzun durduktan sonra yazar şunları ifade etmektedir: "Halife kendi vicdanı dışında sınırsız bir iktidara sahiptir. İşlemleri dolayısıyla Tanrı karşısında sorumlu değildir. İnsan düzeyinde, adeta halifenin mutlaklığının hiçbir sınırı bulunmamaktadır" (s.395).

15 Grek asıllı bir asker.1702/1705 arasında ordu genel komutanlığı olan Sipahi Ağalığı yapmıştır.

* Yazar tarafından bu bilgi verilmekle beraber Uzunçarşılı (İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Tunus'un 1881'de Fransa Tarafından İşgaline Kadar Burada Valilik Eden Hüseyin Ailesi", *Belleter*, C. XVIII, S. 72, (Ekim 1954'den ayrı basım), Ankara 1954, s. 547) ve İlder (Aziz Samih İlder, *Şimali Afrika'da Türkler*, C. II, İstanbul 1937, s. 150) Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak Türk kökenli olduğunu belirtmektedirler (RÇ).

16 Hüseyin Bin Ali, daha önce Tunus "Dayı Paşa Bey'i" olan İbrahim Şerif'ten "Dayılığı" ele geçiren, Dayı Cezayirli Hacı Mustafa'nın ordularını bozguna uğratarak Dayılığı alarak iktidarı ele geçirmiştir. Charles-Adré Julien, (*Histoire de l'Afrique du Nord*, Tom.II, 2 em ed., Derleyen ve Günışığına çıkaran Roger TOURNEAU, Paris, Payot 1966, s.277) – ki, onun düşünceleri Mansur MUALLA tarafından tartışmasız kabul edilmektedir (*L'Etat Tunisien et l'Indépendance*, Thèse de Doctorat en Droit, Faculté de Droit de Paris 1957, *Dactyl.*, p.26)- Hüseyin Bin Ali Beyliği'nin Tunus halkı tarafından ilan edildiğini ileri sürmektedir. Hiçbir incelemede desteklenmeyen bu bakış açısının doğruluğu konusunda kuşku duymak gerekir. Düşünülmelidir ki, Tunus halkı (en azından askeri topluluğa indirildiğinde) farklı bir konumdadır. Çünkü iktidar işlerine yabancı ve önceki karışıklıklardan habersizdiler. Kabul etmek gerekir ki, ordunun başı konumunda olan Hüseyin Bin Ali, iktidarı ele alma imkanına sahipti. Onun Cezayirilere karşı elde ettiği zafer, ona öyle bir prestij kazandırdı ki, onunla iktidar mücadelesine kalkışmak imkansızdı.

17 Hüseyin Bin Ali, bizzat kendisi Tac'ın intikali kurallarını belirledi ve bu kurallar çevresinde kabul gördü. Bu kurallar iktidarın, Hüseyin Bin Ali'nin erkek soyundan en yaşlısına geçmesini öngörüyordu. Bu husus hakkında bkz. Muhammed SALAH, *L'hérité dans la Dynastie Husseinite: Evolution et Violation*, Tunus M.T.E., 1968. Yine önemli bir tez olarak bkz. Muhtar BEY, *Le Rôle de la Dynastie Hussenite dans la Naissance et Développement de la Tunisie Moderne: (10 Juillet 1705-12 Mais 1880)*, Thèse de Doctorat en Droit, Faculté de Droit de Paris, 1968, 5.volumes, *dactyl.*

18 1705 ila 1882 arasında Hüseyini Hanedanından 12 Bey iktidara gelmiştir.

1)- Hüseyin Bin Ali—1705-1735.

2)-Ali Paşa—1735-1556.

3)-Muhammed Bey—1756-1759.

4)-Ali Bey—1559-1782.

5)-Hamudo Paşa—1782-1814.

6)-Osman Bey—1814-

7)-Mahmud Bey—1814-1824.

rum, daha sonraları “İslami demokrasinin”²¹ yeniden keşfedilmesinden

8)-Hüseyin Bey—1824-1835.

9)-Mustafa Bey—1835-1837.

10)-Ahmed Bey—1837-1855.

11)-Muhammed Bey—1855-1859.

12)-Muhammed Es-Sadık Bey—1859-1882.

- 19 1857’de Temel Paktın kabulüne kadar, iktidarı sınırlamaya yönelik hiçbir ciddi eğilim olmamıştır. Bununla birlikte Hamudo Paşa’nın giriştiği (Homudo Paşanın emriyle üzerine bkz. Les Cahiers de Tunisie N.73-74, 1 er et 2 èm trimestres 1971, pp.20 et s. Lucette VALANSI, Le Maghreb Avant la Prise d’Alger, Paris, Flammarion collect., Qestion d’histoire 1969, pp.85-89) ve hükümetin gelişimini ilk defa düzene sokmaya çalışan, Ahmed Bey’in köleliği ortadan kaldırma girişimleri gibi oldukça sınırlı biçimdeki reform girişimlerini zikretmek gerekir. Bu girişimler 1846’da Avrupa güçlerinin baskısı altında gerçekleşmiştir. Fakat daha önce Hüseyin Bey 1830’da köleliği kaldırmayı vaatmişti (Taraité Franco-Tunisien de 1830). İktidarın intikali kuralları bakımından – 1846 Fransa gezisi vesilesiyle- veliaht Muhammed Bey lehine, Ahmed Bey tarafından oluşturulan delegasyonun özel durumunu da belirtmek gerekir. Ahmed ABDUSSELAM, Contribution à l’etude de la Politique et de l’Administration d’Ahmed Bey (1837-1855):La Délégation de Pouvoir de 1846, in. Cahiers de Tunisie, o.c., pp.109 et s.
- 20 Fransız Konsolos yardımcısı Pélissier de Reynaud (R.F. GONUDEC, Problèmes Juridiques et Politiques du Tiers Monde, Paris , Les Cours de droit 1969-1970, s.58, Aktaran Jean Ganiage, O.C., pp.109 ets.) 1853’te şunları yazıyor: “Bey Paşa unvanını taşıyan prens, bütün engelleri aşmak için despotizm uygulamaktadır. İktidarın kullanımına ilişkin hiçbir biçim ve gelenek, egemenin iradesini kısıtlamıyor. Görüşlerine başvurulacak ve devlet işlerini organize edecek bir “Divan” da bulunmamaktadır. Kendi fikirleri ile başkalarını karşılaştırmak istediğinde, ilgili kişi geliyor. Çok nadiren özel konseyler topluyor, ancak burayada prensle aynı fikirde olanlar çağrılıyor. Aynı şekilde söylemek gerekir ki hiçbir bakan da bulunmamaktadır. Zira her işi kendisi yapma iddiasındadır. Bu durum her zaman çok fazla olan işleri iyi yapmak için, doğru bir yöntem değildir. Hüseyin iktidarının işleyişi üzerine çok enteresan bir kronik için bkz. İbni Ebi Dhiaf, İthaf Ahl Az-zaman, 8.vol, Tunis à partir de 1963. Aynı şekilde bkz. M. S. Mzali et J. Pignon, L’exercice de l’Autorité Suprême en Tunisie, Revue Tunisienne.
- 21 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın birinci yarısı Arap düşünürleri, Müslüman Hali-felerin uygulamalarının İslam hukukuna aykırı olduğunu ispatlamaya giriştiler. Onlara göre Kuran, Sünnet ve Hadis, demokrasi ile ilgili çok sayıda ilkeler içermektedir. Gerçekte bu ilkeler, Avrupa anayasacılık hareketinin etkisiyle yeniden keşfedilmiştir. Bu bakımdan SANHURİ’nin tezi, güçlü bir örnek teşkil etmektedir (Le Califat, Paris, Libr. P. Geuthner, 1926). Bu yeniden keşif, bir yazarın –ateşli bir biçimde- desteğini aldı. Onların bakış açısına göre, İslamın temel metinleri, “Müslüman devletinin” anayasası olmalıdır. (Bu konu üzerinde özellikle Afgani, Raşid Ridha, Hasan El-Benna, Ali Abdurrezzek’in tartışmaları için bkz. La Pensée Politique Arabe Contemporaine d’Anouar Abdelbelik, Paris, Ed. Du Seuil 1970. Yine bkz. Louis GARDET, La Cité Musulmane, et Surtout: L’Islam, Religion, et Communauté, Ed. Desclé de Brouwer, Coll. Foi vivante N.127, pp.297 et s. Aynı zamanda bkz. Sanhuri, El-Maverdi: Le Califat (Al-Ahkam As-Sultania, Léon Ostorog çevirisi, Paris, Ed. Pédone, 1925). Burada iki oryantalistin çalışmalarını da zikretmek gerekir. Bunlar, müslümanların uygulamaları üzerinde yaptıkları değerlendirmelerden yola çıkarak, genel olarak İslam hakkında bir yargıya varmaktadır. Bu iki oryantalistten biri Gaudefroy-Desnombynes (Les Institutions

sonra dinsel içerikli despotizm olarak nitelendirilecektir. Ne var ki genel olarak iktidar²², uzun zaman boyunca, bütün alanlarda²³ Bey'in iradesine hasredilmiş olarak devam edecektir. Birey, bu şartlarda, hiçbir güvenceden

Musulmanes, Paris, Flammarion 1953), diğeri Raymond Charles (Le Droit Musulman, P:U:F, 3 ème éd.1965). Bunların bize gösterdiğine göre, iktidarın halka yayılması konusunda islamda genel prensipler bulunmaktadır. Ancak bu prensipleri anayasa şekline getirmek, müslüman ülkelerde mümkün olmamıştır. Bu prensiplerden açık bir anayasal teori çıkarmak veya iktidarın spesifik bir biçimini çıkarmak, onların özünü değiştirmek veya teleolojik bir yorum gibi gözükmektedir. Muhammed Esad, aşırı heyecana kaçmadan, konu üzerinde analizler yapan bir yazar olarak görünmektedir (The principles of State and government in İslam, University of Californie, The Near Eastern center, Los Angeles 1961). Burada yazar şunları ifade etmektedir: "Şayet biz Kuran ve Sünnetin politik emirlerini objektif olarak araştırarak olursak; bunların hiçbir özel devlet şeklini öngörmediğini görürüz. Şöyle diyebiliriz, Şeriat ne islami devletin şekillenmek zorunda olduğu kesin kalıpları, ne de detaylı bir anayasal teorisinin oluşturulmasını içermektedir. Buna rağmen, Kuran ve Sünnetten oluşan politik hukuk, bir hayalden ibaret değildir. O çok canlı ve insan hayatını tüm koşullarda ve tüm zamanlarda gerçekleştirebilme yeteneğinin politik şemasının açık bir çıkış yolunu bize sunduğundan dolayı somuttur. Fakat o bütün zamanlarda ve bütün koşullarda emredilmiş tek ve detaysız gerçekleştirme aracı ... tanrısal emir olma, niteliği, müminleri tarihi gelişimin dışında olma yükümü altına sokmaz. Çok sınırlı sayıdaki geniş politik prensiplerden ziyade, o hükümet metotlarının çok geniş alandaki anayasa yapma metotlarından ayrılır ve İctihadın günlük, zamansal yasama faaliyetleri ile ilgilenir" (s. 21).

Prekolonyal Tunus'taki reformist cereyanlar üzerine dikkatle şunlara bkz.

-Fadıl Bin Aşur--El-Harakat-il Adebıyat vel-Fıkriyat Fi Tunus, Kahire 1956.

-Beşir Tılılı—Culture, Idéologie et Penseurs Tunisiens dans la Première Moitié du XIX ème Siècle, Thèse Pour le Doctorat, és-lettres, Nice 1970.

-Ebul Kasım Muhammed Kero, Hayreddin Et Tunusi, Tunus 1958.

Aynı şekilde IBLA Dergisine bkz.

-A.Demmerseman: -Un grande témoin des premières idées modernistes en Tunisie, 1956.

-Au Berceau des premières réformes démocratiques en Tunisie 1957.

-Idéal politique de Khereddine en Tunisie, 1957.

-La doctrine de Khereddine en matière politique, 1958.

Jean Fontaine, Khereddine réformiste ou moderniste?, 1957.

-Aynı şekilde bkz. Revue Tunisienne de 1896-No.2 "Müslüman devletlerde gereken reformlar".

²² SANHURİ'ye göre İslam Hukuku güçler birliği sistemini kabul etmemektedir. Adli, mali ve idari alanda yasaların uygulanmasını içeren yürütme ve yasama gücü arasında sert kuvvetler ayrılığını öngörmektedir: "İslam hukukunda yargı gücünün, yürütme gücünden bağımsız olduğu ifade edilmemektedir. Yargının, yürütmeye bağımlı kılındığı görülmektedir. Bu bağımlılık pratikte önem arz etmemektedir. Zira Halife ve yargı her ikisi, kanun önünde yani yasama gücü önünde eğilmek zorundadırlar. Bir yandan yürütme ile yargı gücü arasında, diğer yandan yasama gücü arasında, modern hukukta var olan güçler ayrılığı, sert bir biçimde bulunmaktadır (s. 5).

²³ Özellikle adli ve mali alanda. Bu konu hakkında bkz. GANIAGE/B. FITOUSSI, L'Etat Tunisien, Son origine, Son developpement et Son Organisation Actuelle:1525-1901, Tunus 1901.Bu çalışma Benazet tarafından gözden geçirilerek tamamlandı: Histoire et Organisation (1525-1881, 1881-1921), Paris 1931.

yararlanamıyordu. Ne kişisel ne de malvarlığı bakımından, Bey'in ve onun memurlarının²⁴ keyfi muameleleri karşısında güvende idiler. İktidar sadece mutlak olmayıp, aynı zamanda totaliterdi.

Taşkınlıkların çıkış kaynağı, iç etkiler kadar dış kaynaklıdır. Dış etkiler²⁵, 1789 Fransız devriminden bu yana artan özgürlük fikri etkisiyle Avrupa devletlerinin²⁶, sayıları sürekli bir biçimde artan uyruklarının²⁷ haklarının güvenceye alınması talebi şeklinde oluşmaktadır. İç etkiler ise, Beylik yetkilerinin aşılmasına karşı sistemin²⁸ dışında (en marge)²⁹ bırakılan çok sayıda insan guruplarının egemenliğe boyun eğmeme şeklinde ortaya çıkan isyan ve başkaldırı eylemleridir.

Bu memnuniyetsizlik veya düşmanlık belirtileri, Beylik çevresinin, özellikle Mamelüklerin (köleler-devşirmeler RÇ) iktidarının kırılma noktasının, dolayısıyla sağlam olmayışının farkına varmalarını sağladı. İktidar dayanaksız kalmıştı. O güne kadar dayanak teşkil eden ordu, -Ahmet Bey'in bütün çabalarına rağmen³⁰- bozulmuş durumdaydı³¹. Bu sebeplerden dolayı yeni

24 Şeriat tarafından aksi öngörülmesine rağmen, Müslüman hükümetlerin geleneği içinde kişi özgürlüğü ve mülkiyet hakkına yönelik keyfîlik kaldırılmamıştır. Peygamber veda haccı hutbesinde şunları söylemektedir: "Canınız, malınız ve ırzınız mukaddes ve dokunulmazdır, aynen bu gününüz, bu ayınız ve bu şehrinizin mukaddes olduğu gibi. Hiçbir arabin, arap olmayana, takva dışında, üstünlüğü yoktur". Bu prensiplere uyulmaması, kişiler için direnme hakkı vermektedir. Kuranda, zalim bir hükümdara karşı direnmekten daha meşru bir savaş yoktur denilmektedir. Peygamberin hadislerinde, aynı fikrin formüle edildiği şu sözler bulunmaktadır: "Tanrıya itaat etmeyene, itaat edilmez", "Müslüman, dine aykırı emirlere itaat etmemelidir".

25 Dış güçler buraya Avrupadan geldi. Ki bunlarla Tunus sıkı bir ilişki içinde idi.

26 Bu etki için bkz. Yvan Debbsch, *La Nation Française en Tunisie, '1577-1835*, Paris, Ed. Sirey 1957; F. Rcy, *La Protection Diplomatique et Consulaire dans les Echelles du Levant et de Barbarie, Thèse*, Paris 1899. Bu tez hakkında bir kritik için bkz. *Revue Générale de Droit Publique*, 1899, pp. 644.

27 Ganiage, o.c., pp. 40 et s.

28 İçteki bu karışıklık için Muhammed Bouali tarafından yayınlanan bibliyografyaya bakınız (o.c., pp. 232 et s). Aynı şekilde aynı yazarın şu eseri: *La Sédition Permanente*, Tunis, M.T.E., 1973.

29 Sistem dışı (marge) terimi buraya muhalefet anlamından ziyade, farklılık anlamında alındı. Merkezi sistem ile ilişkiye girildiğinde yani aynı amaçlar paylaşıldığında, bir muhalefet olmaz. Lucien Sfez şöyle yazıyordu. "Farklılık şu anlamda bir anlaşmazlıktır ki; mevcutlarla marjinal bir topluluk arasında bir çukur açıyor". (Karar hakkında kritik: *Cahiers de la Fondation Nationale des Sciences Politiques*, Paris, Armand Colin, 1973).

30 Ahmed Bey, -iktidarı döneminde mevcudu 26.000'e ulaşan orduyu yeniden yapılandırmaya ve modern bir ordu kurmaya çalıştı. A. Martel, *L'armée d'Ahmed Bey*, *Cahiers de Tunisie IV*, 1956, pp. 373 et s.

dayanakların bulunması gerekiyordu. Bu dayanağın ülke içinden bulunması zor ve her bakımdan tehlikeli idi. Zorluk şu idi ki, Tunus halkı artan bölünmeler sebebiyle³², herhangi birinin iktidarına³³ boyun eğecek durumda değildi. Zaten, iktidarın yabancı bir güce³⁴ verilmesi de zordu. Tehlikeliliğe gelince, Mamelüklerin ve Tunus Aristokrasisinin iktidarına son veriliyor yahut en azından sınırlandırılıyordu. Bu yol çıkmaz sokaktı. O zaman söz konusu desteğin dışardan bulunması kalıyordu.

Uluslararası alanda Tunus'un konumu çok belirsiz bir durumdaydı. Şekli

-
- 31 Buna inanmak için, en az şaşırtıcı olan bir aktiviteye-örgüçülük- yönelen askerlerin fotoğrafına bakmak kafidir. (Ganiage, o.c., p.110). Ganiage tarafından aktarılan (p.105) yabancı bir gözlemcinin notuna göre, Tunus ordusu acınacak bir durumdadır. Kötü elbiseler, kötü silahlar, açlıktan bitkin düşmüş, aralarında sıraya girmekten acizler.
- 32 Bu amaçla Jean DUVÍGNAUD'un dikkate değer çalışmasına bakılabilir: *Esquisse d'une Sociologie du Nationalisme Tunisien*, In. *Etudes Magrébines* No:7, Publication de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris Juillit 1966, pp.85 et s. Yazar belirtiyor ki, "ülke homojen bir toplumdan oluşmuyor, bir anlamda global ve eklemlili, muhtelif hareketlerin uyumsuz karışımı ve aralarında karşılıklı ilişki bulunmuyor: Cap-Bon ve Sahel de geleneksel zanaatçılarla eski köylüler, Step'in (Zlass, Fréchich) organize olmuş kabileleri, Sahra ve çöl stepleri göçebelere, hurmalık sahipleri, Djerid'in Chérikleri (ortak diye isimlendirilen yoksul yarıcılar), şehir hiyerarşisindeki loncalar, yönetim aristokrasisi, işçiler, kozmopolit ticaret erbabı, limanda çalışan tunuslular, din adamları, cami ve tekke dervişleri, beylik memurları, iktidarın ve servetin askerleri, stepte terkedilmiş yoksullar olan "Fellah"lar, büyük arazi sahipleri. Hiçbir sosyal ve organik istikrar, bu uyumsuz karışımı düzeltemiyor, az veya çok oluşmuş global bir topluluk bulunmamaktadır. bu şehir toplumunun süregelen çatışmasını ve stebin akışkanlığını da eklemek gerekir. Burada bazen step şehri saldırıyor, orayı fethediyor ve oraya yerleşiyor, bazen de geniş arazilere veya malikanelere geri çekiliyorlar (Henchir). Fakat çatışma uyumlu bir toplumun oluşması açısından kelimenin tam anlamıyla yıkıcı olmaktadır. Bu hususta aynı zamanda bkz. Jean Despois, *L'Afrique du Nord*, Paris, 3em éd, PUF 1964; A. Amour, o.c., pp.163 et s. "Bédounisme" ve "beldisme" hakkında bkz. A. Bouhduba, *A la Recherche des Normes Perdues*, Tunis, M.T.E, 1973, pp.29 et s.
- 33 Bu durum böyleyse bu şu sebeptendir. Beyler, bir yandan çeşitli guruplar arasındaki ilişkilerdeki tansiyonun, öte yandan merkezi iktidar ile guruplar arasındaki ilişkinin geriliminin azaltılmasında bir katalizör görevi yapamamasındandır. Ülkede yaşayan toplumun siyasal ete-grasyonunu sağlayan bu minimisazsoy, toplumsal ilişkilerdeki çatışmacı karakterin yatışmasına imkan tanırdı.
- 34 M. Bouali tarafından aktarıldığına göre (o.c., p.237), bir Fransız subay XIX. Yüzyılda Tunusun durumu hakkında şöyle yazıyordu: "Beyler, eski efendileri olan Türklere ve arap halkına güvenmiyorlar. Grek, gürcü gibi hiristiyen olan ve Mamelük olarak bilinen kölelere belbağlıyorlar. Bu mamelikler, ailesiz, ülkede bir kökü bulunmayan, efendesinin lutfu dışında başkaları üzerinde etkisi bulunmayan kişilirdir. Mamelükler uzun zaman Beylerin elinde uslu birer estruman olarak bulundular".

olarak Osmanlı İmparatorluğuna bağlı idi³⁵. Tunus Emiri, yüksek perdeden olmasa da, belli bir düzeyde bağımsızlığını açıklamayı sürdürüyor, en azından Avrupa devletlerine karşı Egemen Devlet³⁶ statüsünü ileri sürüyordu. Ancak emirliğin uluslararası statüsünün niteliği, muhataplarının çıkarlarına bağlı idi. Fransa'ya göre, Bab-ı Alinin Emirlik üstünde, İslam Papalığı gibi³⁷, dinsel bir gözetim hakkı bulunmamaktadır. Fransa'nın bu tutumu, 1830'dan³⁸ beri devam eden Tunus üzerindeki ihtirasının bir sonucu idi. Beyliği Osmanlı desteğinden koparıp, Fransa'nın himayesine sokma planı vardı³⁹. Bu durum iç planda, Bey'lerin otoritesini güçlendirmek anlamına geliyordu⁴⁰. İngiltere için asıl mesele, Fransa'nın Tunus üzerindeki etkisine karşı durmak en azından sınırlamaktı⁴¹. Bu şartlarda, Bey'in Osmanlı Sultanına siyasal bağlılığına destek olmaktan başka imkan yoktu⁴². Bununla birlikte hem Fransa hem de İngiltere, Bey'i reformlar konusunda desteklemek üzere anlaşmışlardı⁴³. Ortak amaç: Kendi uyruklarının haklarını güvenceye almak. En az ortak amaç: Kamusal işlerde, Mamelüklerin birincil rolünü kesin olarak kabul etmek. Ülkede kökü bulunmayan, ülkedeki halk ile Hane-

-
- 35 Hükümdarlığın uluslar arası konumu üzerine özellikle bkz. Jean Ganiage (o.c., pp.11 ets); Robert MANTRAN, L'évolution des Relations Entre la Tunisie et l'Empire Ottoman, İn. Cahiers de Tunisie, 1959, pp.319 et s.
- 36 Tunus hükümdarlığının bir Devlet olma sorunu üzerine bkz. A. Amor, o.c., pp.331 et s; Victor Silvéra, Le Régime Publique Tunisien, Thése paris 1939.
- 37 Bir örnek olarak belirtmek için, Fransız dışişleri bakanının 26 Nisan 1865 tarihli telgrafındaki şu nota bakılabilir: "Bir devletin bağımsızlığını ifade eden her şey, Tunusda eski bir geleneğin varlığı olarak, bizzat Büyük Vezir tarafından tanındı. Beyler ile majesteleri sultan arasındaki ilişkiler sadece dinsel bir egemenliğe dayanmaktadır". Ganiage, o.c., s.238.
- 38 Cezayirin fethi tarihi.
- 39 "Tunusdaki Fransa politikasını" yazan D'Estourelles de Constant sonraları şöyle diyordu: "Tunus Beyleri, bizi gücendirmekten çekindikleri için, bizim önderliğimizi kabul edecekler, bu durum onların yıkımına yol açacak". M.Bouali, o.c., p232.
- 40 1864 isyanında Fransa'nın konumu çok belirleyicidir. Ganiage, O.c., pp.197 et s. Bu politika çok uygun olarak ortaya çıkacaktır. 1881'e gelindiğinde Fransa, Tunus'u ilhak edecektir.
- 41 Tunus'taki Fransız-İngiliz rekabeti için bkz.Ganiage, o.c., pp.33 et s.
- 42 Richard Wood 1858'de Beyle ile Sultan (Osmanlı Sultanı RÇ) arasında, Babıâlinin egemenliğinin varlığını, öte yandan Hüseyini prensliğinin otonomluğunu içeren bir anlaşma imzalanmasını öneriyor.
- 43 Fransız ve İngiliz konsolosları daha 1857 den önce Beylere, gayrimüslimlerin statüsü ve iktidarın değişimi gibi bazı Türk reformlarının onlar tarafından da gerçekleştirilmesini öneriyorlardı. Bu hususta bkz. André Raymond, La France, La Grande-Bretagne et le Problème de la Réforme à Tunis (1855-1857), İn. Etides Maghrébines, Mélange Charles Adré Julien, Paris P.U.F., 1964, PP.131 et s.

dan arasındaki birleşmenin kendi ayrıcalıklarının riske atacağıının bilincinde olan bu sonuncular, her ikisinin de isteklerine yardımcı olabilecektir⁴⁴. Fransızların stratejisi, Fransa karşısında mümkün olduğunca bağımsız olmalarını sağlamak için, Mamelükleri Osmanlı İmparatorluğundan koparmak ve içerde daha fazla izole etmekten ibarettir. İngilizlerin stratejisine gelince, Mamelüklere içerde özel bir destek sağlamak, Osmanlı İmparatorluğu ile bağları kuvvetlendirmektir.

Bu şartlarda Mamelükler adeta Tunus'ta Avrupalıların amaçlarını gerçekleştirilmeye yarayan ajanlar gibiydiler. Yetenekli bu ajanlar, cari olan dini muhafazakarlığın yandaşlarının aksine bir şekilde belirlemekteydiler. Onların Avrupa güçlerine olan sadakati, buldukları yerin aksine bir tutumu gösteriyordu. Daha 1857'de, Sfez olayından sonra, Hayreddin Leon Roches'a, Fransız akdeniz filosunun Goulette'e gelmesini tavsiye ediyordu⁴⁵. Aynı olaydan sonradır ki Hayredin ve Haznedar tarafından desteklenen Fransız ve İngiliz konsolosları, ticaret ve ceza mahkemesi oluşturulması isteklerini gerçekleştirdiler⁴⁶. Aynı şekilde Mamelüklerin "Temel Pakt'ın (Le pacte Fondemental) gerçekleştirilmesi için Avrupa güçleri yanında yer almaları da bundandır⁴⁷.

Bu sebepledir ki, temel pakt'ın ilanından sonra gerçekleştirilecek reform komisyonlarında Mamelükler bulunmaktadır⁴⁸. Bu yüzden, Muhammed

44 Bu yaklaşımın en iyi ispatı, dönemin başbakanı Mustafa haznedar, gizli anlaşmaların en tipik örneğini oluşturmaktadır. "O, birinin şartlarını uyararak diğerine yüklenmek için, Fransız ve İngiliz konsülleri arasındaki rekabeti iyi kullanıyordu. Birini diğerine şikayet ediyor, habercilerine bilgi sızdırıyor, öğütlerini talep ediyordu... 1850'de Fransız hükümetinin büyük yurttaşlık belgesini aldı. Yirmi yıl sonra ise İngiltere'den, himayesi altına girmeyi talep etti". Ganiage, o.c., pp.81 et 83.

45 Adré Raymond, La France, La Grande-Bretagne et le Problème de la Réforme à Tunis, o.c., pp.137 et s.

46 İbid., p.148.

47 Muhtar Bey (Tez, o.c) bu anlamda yazıyor: "11 Ağustos 1857 Salı günü Roche... reformlar konusundaki başarısızlığını ve inisiyatif alma hataları konusundaki memnuniyetsizliğini iletiyor. Mustafa Haznedar Konsolos'u çağırıyor ve "sevinçten sarhoş bir şekilde, ona Baş Müfti'ye gönderdiği mektubun bir kopyasını verdi..." (Reforma ilişkin). Burada şunu özetlemek gerekir ki Temel Pact, Fransız ve İngiliz konsüllerinin formüle ettikleri taleplerini içeren ve 7 Eylül 1857 de Bey'e yöneltilen muhtıradır. Bu talepler, yahudilerin de kabul edileceği bir ticaret ve ceza mahkemelerinin kurulması, yasa önünde eşitlik, dinsel özgürlük, askerlik hizmeti süresinin sınırlandırılması, anayasal bir şartın kabulü. (Muhtar bey, o.c.; Adré Raymond, o.c.)

48 "Bey, 'projeler komisyonunu' oluşturmak üzere altı üye atadı. Bunlar genellikle laikdirdir. Bunlar arasında, Mustafa Haznedar, savaş bakanı Mustafa Aga, Muhammed Said, Mustafa Sahip ct-Tabi, Deniz bakanı General Hayreddin, birinci sekreter Ahmed bin Dhiaf,

Sadık bey, onların iradesine boyun eğerek, “Temel Pakt’a⁴⁹ ve ondan neşet eden yasalara sadık kalacağına yemin etmek zorunda kalmıştır⁵⁰. Yabancı konsolosların tereddütleri ve hatırlatmaları sonunda kabul edilen 1861 Anayasası, Mamelükler tarafından onaya sunulan Konsolosların Anayasası olarak anılacaktır⁵¹.

Anayasa düzenlemeleri arasında, iktidar alanındaki gerçek operasyon şudur; bir yandan Bey’in siyasal tekeline resmi olarak son veriliyor, diğer yandan en önemli yetkiler oligarşik bir meclis olan Yüksek Konseye (Le Conseil Suprême) devrediliyor. Bu konum hayli paradoksaldir. Bir yandan iktidarın organik olarak ayırımı, diğer yandan görevlerin birleşmesi veya daha açıkçası işlevsel dengesizlik söz konusudur.

I. İktidarın Organik Ayırımı

1861 Anayasası, güçler ayrılığı ilkesini açıkça formüle etmemiştir. Bununla birlikte prensibin yapısal şümülünü yeterince açık olarak içermektedir⁵². Egemenliğin kullanılmasına bağlı yetkiler, artık münhasıran Bey’e ait değildir. Montesquieu prensipleri olarak nitelendirilen⁵³ yürütme, yasama ve

Müfti Beyin damadı Şeyhülislam Muhammed Bayram. Komisyonun yapısını basit olarak ortaya koyuyor”. (Muhtar Bey, o.c.)

49 “Açıkça karar verdim, Haznedar, Mustafa Sahip et-Tabaa ve General Hayreddin, yeni Bey’e bildirdiler ki yeni bakanları, ve kardeşinin lütfettiği anayasaya (pacte fondamental) yemine; fakat diğer arkadaşlarımdan desteğine güvenmiyorum, söylemek gerekir ki seni kapalı ve katı buluyorum. Bu şartlar içinde yeni Bey’le onun taktip ettiği politikayla birlikte olmayı ummuyorum”. (Léon Roche Muhtar Bey’den aktarıyor, o.c.).

50 Bkz. Muhtar Bey, o.c.; Adré Raymond, o.c., p.148 et s.

51 Avrupa basını nezdinde 1861 Anayasasının lehine açıklamalar için bkz. Muhtar Bey, o.c. (yabancı ülkelerde, anayasanın meydana getirdiği heyecan).

52 Anayasanın 114. maddesinde 13 bölüm şeklinde bu durum dolaylı biçimde gözükmektedir.

Bölüm I: Hüseyini ailesi ilkeleri.

Bölüm II: Devlet başkanının yetki ve görevleri.

Bölüm III: Bakanlıkların, Yüksek Konseyin ve Mahkemelerin teşkili.

Bölüm IV: Hükümetin gelirleri.

Bölüm V: Askeri hizmetin organizasyonu.

Bölüm VI: Yüksek Konseyin oluşumu.

Bölüm VII: Yüksek Konseyin görevleri.

Bölüm VIII: Memur güvenceleri.

Bölüm IX: Bütçe.

Bölüm X: Görevlerin sınıflandırılması.

Bölüm XI: Memurların görev ve yetkileri.

Bölüm XII: Tunus krallığı üyelerinin hak ve yetkileri.

Bölüm XIII: Tunus krallığında yerleşmiş yabancıların hak ve ödevleri.

53 Sonradan verilmiş olan açıklık şartıyla.

yargı şeklinde üç organa paylaştırılmaktadır.

1.YÜRÜTME: Çift Başlılığın Kabulü

Yürütme, 1861 Anayasasının düzenlemesine göre iki başlıdır. Bir yanda devlet başkanı Bey, diğer yanda hükümet başkanı Başbakan. Bu çift başlılığın anayasal olarak kabulü, Beylik imtiyazlarının kesin olarak sınırlandırılması olarak incelenmelidir.

A. Bey

Beyliğin yapısı kalıtımsaldır (Hanedanlık RÇ). Hüseyini Prensi – doğumla birlikte- “Beylikel” bir statü kazanıyordu. Tac’ın (Beylik) intikali, 1710’da kabul edilen kurallara göre⁵⁴, yaş sırasına göre⁵⁵ gerçekleşiyordu. Beylik görevini fiili olarak üstlenme, yeni Bey’in “Temel Pakt’a ve ondan neşet yasalara sadık kalacağına, Tunus ülkesinin bütünlüğünü koruyacağına” söz verme şeklindeki yemin ile⁵⁶ gerçekleşmektedir⁵⁷.

B. Başbakan

1861 Anayasası, bakanlıklara⁵⁸ ve bakanlıkların iç organizasyonuna ilişkin çok sayıda düzenleme içermesine rağmen^{59 60}, Başbakanın rolü ve statü-

54 Supra.

55 Hüseyini prenslerinin yaşları, hükümdarlık ailesinin medeni durumlarını gösteren kütüğe kaydedildi. Bu kütük Başbakan, Yüksek Konsey Başkanı tarafından imzalanıp, başbakanlık ve yüksek konsey arşivine yerleştirildi.

56 Muhammed Es-Sadık Bey, Mamelüklerin ve özellikle yaşlı Mustafa Sahip Et-Tabaa’nın baskısı altında yemin etmek durumunda kaldı.

57 Beylik tacını kabul ederek hem devlet başkanı hem de Hüseyini ailesinin şefi oldu. Aile üyeleri, ne kişiliğe ne de mala sahiptiler. Onlar Bey’in hukuken hakkı kabul edilen ata-erki otoritesi altında idiler (AY m.3-8).

58 Bölüm V, m.32 –43.

59 İbid.

60 Bakanların sayısı anayasada açıklığa kavuşturulmamıştır. Bununla birlikte 1861 tarihli Bey kararnamesinde, bir savaş bakanlığı ve bir deniz bakanlığı kuruluyordu. Bu iki bakanlığa, Başbakanın Şubat 1861 tarihli kararname ile oluşturulanları eklemek gerekir (Mustafa kerim, La Tunisie Précoloniale, 2 tomes, Tunis S.T.D., 1973. Bakanlıklar reformu üzerine bkz. Tom II, pp.269 et s. Şubat 1860 kararname için aynı cildin 412. sayfasına bakınız.). Başbakan –veya Büyük Bakan- 1860 kararname ile şu bakanlıkları oluşturmuştur; İçişleri bakanlığı, dışişleri bakanlığı, hesap bürosu ve maliye bakanlığı. Onun aslı Büyük Bakandır ve tüm bakanlıkları yönetmektedir. Bakanlık hizmetlerini ve aynı şekilde hesap bürosunu yönetme temsilcilerine sahipti. İçişleri ve dışişleri bakanlıklarının delegeleri, “bakanlık konseyi” unvanını taşıyorlardı. Finans bakanlığında iki temsilcisi bulunuyordu; Finans müdürü ve bakanlık sekreteryası şefi. Nihayet hesaplar bürosu ise, hesapları denetleme şefi tarafından yönetiliyordu.

sü konusunda genel ve çok kısa hükümler içermektedir⁶¹. Bununla birlikte Başbakan yürütmenin temel taşı konumundadır. –Anayasanın zımni bir biçimde atıfta bulunduğu- 1860 kararnamesine göre Bey tarafından atanan Başbakan, siyasal-idari bir yapının başını oluşturmaktadır: “El Vüzera-ül Kübra”. Bu yapı güçlü ve önemli üç bakandan oluşmakta⁶², daha az önemli diğer bakanları⁶³ kontrol etmektedir. Bey tarafından atanan bakanlık teşkilatı şefleri, Başbakanın yönetimi altında çalışmaktadırlar ve bir yandan Bey’in, diğer yandan Hükümetin kontrolü altındadırlar. Hükümet ise, Bey’in başkanlığında Başbakan ve Bakanlardan oluşmaktadır⁶⁴.

Çift başlılığın kabulü şeklindeki bu hükümet düzeninin önemi, kamu işlerinde Mamelüklerin iradesinin tekelleşmesini sağlamasından dolayıdır. Anayasanın yürürlüğe girişi, onların durumunu önemli derecede güçlendirmiştir. Onlar iktidarın hakiki sahibi konumuna gelmişlerdir. “İşsiz Kral”⁶⁵ rolüne indirgenen Muhammed Essadık Bey’in karşısında sadece Mamelükler bulunmaktadır. 24 yıllık güçlü bir iktidar deneyimine⁶⁶ kompleks bir ortaklık ve güç ağına sahip⁶⁷ ve askeri bir kast tarafından destekle-

-
- 61 Başbakanın yetkilerine ilişkin olarak 2. madde ile (Başbakanın, hükümdarlık ailesinin medeni durum kütüğünü imzalaması), 74,75,76. maddeler (devlet maliyesi üzerindeki başbakanın gözetim hakkı) söz konusudur.
- 62 İçişleri, dışişleri ve maliye bakanlığı.1860 Kararnamesinin 4. maddesi: “Büyük bakanın temsilcileri, Başbakanın oluru olmadan hiçbir şeye karar veremezler; emirleri bilmemekten veya yetkilerini aşmaktan dolayı bakana karşı sorumludurlar”.
- 63 1861 kararnamesi uyarınca oluşturulan savaş ve deniz bakanlıkları (Tunus hükümet arşivi, D 524 c 143 ve D 1070 C 187) finans konusu bakımından başbakanın sıkı denetimi altındaydı.
- 64 Hükümetin kişiliği (entité) anayasada açıkça tanımlanmamıştır. Bununla birlikte hükümete yönelik göndermeler anayasada güçlü bir şekilde yer almaktadır. bu cümleden olarak 29. madde (Bölüm IV:Hükümetin gelirleri) en açık biçimde “hükümetin gelirlerinden” belli miktarı, devlet başkanının ihtiyaçları için ayrılır demektir. 32. maddede, Tunus hükümeti ajanları ile bakanlıklar arasındaki ilişkilerin tanımlanmasını ifade etmektedir. 34. madde, bakanların kendilerine verilen yetkilerden dolayı hükümete karşı sorumluluklarını düzenlemektedir. Nihayet 79. madde yabancıların Tunus hükümeti emrinde göreve alınmalarını düzenlemektedir. Başbakan, bakanlar ile Bey(in ortaklaşa bir yönetiminin bulunduğu kuşku bulunmamaktadır. bununla birlikte, Bey’in bazı yetkilerini Başbakanın ve bakanın iştiraki olmadan uygulayamayacağını belirtmek gerekir. Bey, Yüksek Konseyin üyelerini atamak ve yasaları yürürlüğe koymak gibi yetkilere sahiptir.
- 65 İnfra.
- 66 Ahmed Bey tarafından 1837’de atandı, 1855’te Muhammed Bey, 1859’da Muhammed Es-Sadık Bey tarafından bu görevlerine devam etmesi sağlandı.
- 67 Ganiage, o.c., pp.82 et s.

nen⁶⁸ biri olan Mustafa Haznedar⁶⁹, tam hükümetin ortasında, başbakanlıkta kendini bulacaktır. Gerçekten Başbakanlığın yönetimindeki dört bakanlık (İçişleri, Dışişleri, Maliye ve Sayıştay Bakanlıkları) doğrudan başbakanın emrine bağlı olarak, Mamelüklere ve onların akrabalarına verilmiştir⁷⁰. Dışişleri, içişleri ve maliye bakanlıklarının aynı anda onlara bırakılması, “Krallığın genel yönetiminin” onlara bırakılması demektir.

Diğer bakanlıklar da aynı şekilde Mamelüklere bırakılmıştı. Mamelük orijinli ve Mustafa haznedarın damadı Hayreddin 1857-1862 arasında Deniz Bakanı olarak görev yapmıştır⁷¹, Ahmed Bey’in kayınbiraderi Mustafa Baş Ağa, 1837’den beri Savaş bakanı idi⁷².

Yürütme organında olduğu gibi, yasama organı da Mamelüklerden müteşekkildi.

2.YASAMA: Oligarşik Bir Oluşum

Yasama ya da yasama olarak nitelendirebileceğimiz görev, Yüksek Konsey’e (*Conseil Suprême*) verilmiştir. Conseil Suprême tarafından gerçekleştirileceği ifade edilen rolün önemi⁷³ çok geniş bir ölçekte, üyelerinin göreve başlama biçimi ve işleyişi açısından pek demokratik bir biçim arz etmemesidir.

⁶⁸ Bu kast arasındaki dayanışma, bunları oluşturan unsurlar arasındaki iştirak ve sosyal şartlarla açıklanabilir. Daha sonraları Haznedar ile “reformist bakan Hayreddin” arasındaki görüş ayrılığının temelinde bu kast dayanışması yatıyordu. Bu bize gösteriyor ki, bu görüş ayrılığı, iktidarın uygulandığı modellerinden yeni bir biçimi ortaya koymaktadır. Haznedar ile Hayreddin arasında tabii bir farklılık yoktur. Enfida davası (Enfida’daki büyük ber arazi Hayreddin tarafından bir Fransız şirketine satılıyor ki o zaman yabancıların Tunus üzerinde aç gözlü bir isteği bulunuyordu) gösteriyor ki “reformcu general” “Mamelük zihniyetini” hiçbir zaman kaybetmedi. Hayreddin hakkında bkz. Mongi Smida, Hhereddine, Ministre Réformateur, Tunis, M.T.E., 1970.

⁶⁹ Supra note 11. Mustafa Haznedar’ın detaylı biyografisi için bkz. Ganiage, o.c., pp.80

⁷⁰ Mamelüklerden olan Muhammed Ferhat 1861 Mayısında, Mustafa Haznedar’ın soyundan memlük orijinli general Hüseyin’in yerine dışişleri yönetiminin başına getirildi. Kesin bir biçimde Elias Mcsali onun yönetimi altında iş görüyordu. İç işlerinin yönetimi, grek orijinli memlük olan Muhammed Haznedar’ın denetimindeydi. Maliye ve hesap işleri ise Mustafa Haznedar’ın adamları olan Bou Attour ve Bou Khriş’e emanet edilmişti.

⁷¹ 1861 Mayısında, bakanlığın bütün işleri yanında Yüksek konseyin başkanlığını da yürütüyordu.

⁷² Açıklamak gerekir ki belli bir süreçte adalet bakanlığı oluşturuldu. Bu bakanlığın başına da Muhammed Bey’in damadı olan İsmail As-Sunni getirildi.

⁷³ Conseil Suprême’in (Yüksek konsey) görevlerini önemi 21. maddede şöyle belirtiliyordu; “Yüksek Konsey, devlet başkanının, kişilerin ve Devletin haklarını korumakla yükümlüdür”.

A. Yarı Demokratik Üye Seçim Modeli

Conseil Suprême'in 60 üyesi –*Les Conseillers d'Etat*- oldukça karışık bir prosedürle ya seçilmekte ya da atanmaktadır⁷⁴.

Üyelerin yirmisi “bakanlar ve hükümetin askeri ve sivil memurları arasından” (m.44) Bey tarafından üyeliğe atanarak (m.49) gelmektedir.

Diğer 40 üye ise ülkenin ileri gelenleri arasından seçilmektedir (m.44). İlk defasında bunların hepsi bakanların önerisi üzerine Devlet Başkanı tarafından atanırlar (m.45). Böylece oluşan Konsey, daha sonra vekilliğin sona ermesi halinde, egemenin oluru ile, ileri gelenler listesinden ad çekme yoluyla doldurulmaktadır. Bu yerleştirme biçimi, sadece memur olmayan üyeler için geçerliydi ve beş yıl ile sınırlı idi. Memur olan üyelerin görev süresi anayasada açıkça belirtilmemiş, doğal olarak sadece Bey, bakanlara danışarak bunların görev süresini belirlemekteydi⁷⁵.

Konsey üyelerinin bu seçilme biçimi, Mamelüklerin ve onların küçük şehir burjuvazisine dahil akrabalarının Conseil Suprême'e girmelerine imkan tanıyordu. “İleri gelenler, memurlar, Büyük Konseyin üyeliğine, Başbakanın yandaşları arasından seçiliyordu. Kariyerleri Başbakanın takdirine bağlı olan memurlar, başbakanın sadık bendeleri ve arkadaş çevresi arasından ve ona bağlı kişiler arasından seçilen ileri gelenler, hepsi devlet işlerinde az bilgili hepsi de yaşlı üyelerin soylu hizmetçileri”^{76 77}.

B. Bir Müsadere Kuruluşu

Konsey idaresi, konsey üyelerinin en niteliklileri arasından Bay tarafından atanan bir Başkan ve Başkan Yardımcısı tarafından gerçekleştirilmektedir (m.37). bu “kapasitenin” takdiri, iki Mamelükün başkan ve başkan yar-

⁷⁴ Şunu not etmek gerekir ki, seçim formülleri, sınırlı olarak, genel olarak ekarte ediliyordu. Kendilerine bir bölüm (12. bölüm) ayrılan kişiler kamu işlerine müdahale edemiyorlardı. Gerçekten anayasanın 12. bölümü –1857 temel paktın düzenlemelerinin tekrarıdır-Guizat'un formülü ile özlü biçimde özetlenebilir: “Zenginleşiniz” bu durum yoğun olarak ticaret ve endüstri özgürlüğünü ve mülkiyet hakkını kutsuyordu. Kişilerin siyasal alana müdahalesi pratik olarak bulunmamaktaydı. Hepsinin dolaylı olarak bu imkanları vardı, bu da tüm diğer bireylerin ve devlet başkanının sahip olduğu yasal şartlar içinde Yüksek konseye şikayette bulunmaktır (m.66).

⁷⁵ belirtmek gerekir ki yüksek devlet görevlileri, parlamentolarca kabul edilen geleneksel bazı dokunulmazlıklardan yararlanıyorlardı (m.50), fakat hiçbir zarar onların hizmetine gelmez, zira onların hizmeti devlet içindir (m.59).

⁷⁶ Ganiage, o.c., p. 74. Yazar ayrıca belirtiyor ki, Büyük Konseyin bakanları daima Mamelük ekibindedir. Bütün yüksek görevler ve bunlarda toplanıyordu.

⁷⁷ Yüksek konseyin üye listeleri hakkında bkz. Mustafa Kerim, La Tunisie Précoloniale, pp.448-449.

dımcılığına seçilmesini sağlayacaktır: Mustafa Sahib Et-Taba⁷⁸ ve Hayreddin⁷⁹.

Öte yandan- haftada sadece bir kaz toplanan- konseyin devamlılığı başkanlıkça değil “Olağan Hizmet Komitesi” (*Le Comité Du Service Ordinaire*) diye adlandırılan bir çeşit büro tarafından gerçekleştirilmektedir. Üyelerinin en az üçte biri hükümet görevlileri arasından atanan ve 15 üyeden oluşan bu Komite, Bey tarafından atanan başkan ve başkan yardımcısı tarafından yönetilmektedir (m.58). Bu Komite Mamelüklerden oluşmaktadır.

Konsey, en az 12 üyeden oluşan bir adli komisyonu da içermektedir. Bu komisyon, ceza alanında istinaf mahkemelerince verilen kararları incelemekle görevlidir⁸⁰. Komisyon, Conseil Suprême’e⁸¹ organik olarak bağlı biçimde Yargıtay görevi yapmaktadır. Görevi mahkemelerin yargısal faaliyetlerini kontrol etmekten ibarettir.

3.YARGI: Beyliğin Çöküşünün Kabulü

Anayasa, yargısal yetkileri kullanacak bir çok sayıda mahkemelerin kurulmasını öngörüyordu⁸². Asliye ceza mahkemesi (m.22), hukuk ve ceza mahkemesi, ticaret mahkemeleri (m.23), istinaf mahkemesi ve savaş konseyi⁸³.

28. madde, Conseil Suprême’e saygı gereği⁸⁴, yargıçların azledilmezliği prensibini açıklamaktadır⁸⁵. Büyük bir şey ifade etmeyen bu güzel formül, sadece egemenliğe tecavüzü korumak içindir. Yargı kuruluşlarının başı, -en azından önemlilerinin başı-, daim Mamelüklerden oluşmaktadır. General Hüseyin, Tunus Ceza ve Hukuk Mahkemesi başkanı, İsmail Es-Sunni istinaf mahkemesi başkanı... Bir kast adaleti. Bir yazar şöyle yazıyordu⁸⁶, “eskiden

78 Sahab Et-Tabaa Mayıs 1861 de öldü. Yerine Hayreddin geldi.

79 Hayreddin deniz bakanlığı ile beraber önceleri başkan yardımcılığı görevini daha sonra ise başkanlık görevini birlikte yürütmüştür.

80 İnfra.

81 Yüksek Konsey bundan sonra istinaf mahkemesi ile komisyon arasındaki ihtilafları çözecek yüksek yargı olarak görev yapacaktır (m.42, fıkra 1).

82 Serbest bir adalatten bahsedemeyiz.

83 Konseyin yargı alanındaki kontrolü çok önem arz ediyordu. Konsey lehine tutuk adalet sistemi söz konusuydu.

84 Yüksek Konsey 6. maddeyi şöyle yorumluyor: “Yargı dokunulmazlığı ilkesine karşı gelmeleri yasalar engellemelidir”.

85 Bununla birlikte bu dokunulmazlık, ceza ticaret mahkemeleri hakimleri ve savaş konseyi üyeleri ile ilgili değildi.

86 Jean Ganiage’nun notu, o.c., p.139.

Arap, idari bakımdan yerel Bey'e, adli bakımdan ise Kadı'ya bağlı idi. İlginç bir açıklamayla, sadece iki kişi yiyordu. Bu gün Bey'in ve Kadı'nın yetkileri Mamelüklere aktarılmakla, mahkemelerin tüm üyeleri yemeye başladı".

Böylece her yerde, hükümette, Conseil Suprême'de, mahkemelerde hep Mamelükler bulunuyordu. Kuruluşların çeşitliliği, personelin birleşmesi. Bu durum Anayasanın öngördüğü yasama karşısında yargı ve yürütmenin bağımsızlığı ilkesine ters düşmektedir. Adeta aynı kişiler hem egemen hem de uyruk halini almaktadır.

II. İşlevsel Dengesizlik

Anayasanın öngördüğü kurumlar arasında iktidarın paylaşımı, çok dengesiz biçimde oluştu. Kurumlar arasındaki bu dengesizliğe, kurumların kendi içindeki dengesizliği de eklemek gerekir.

1. Kurumlararası Dengesizlik

Bu dengesizlik yargı ve yürütme kurumlarının aleyhine gelişti. Hukuki olarak, yargı ve yürütmenin Conseil Suprême'e karşı genel bir bağımlılığın- dan bahsedilebilir.

A. Bağımlı Bir Yürütme

Bu bağımlılık üç teknik sayesinde mümkün olabilmektedir.

- 1) Bey'in, Conseil Suprême'e karşı sorumlu tutulması.
- 2) Bakanların, Conseil Suprême'e karşısında sorumlu tutulması.
- 3) Conseil Suprême'in. yürütme gücünün icrasına ortak olması.

1) Bey'in Sorumluluğu

Bu husus II. Maddede öngörülmüştür: "Devlet başkanı, yasaya aykırı tüm işlemlerinden dolayı Conseil Suprême önünde sorumludur". Buradaki "yasaya aykırılık", tanımlanmış değildir. Yasaya aykırılık kavramının içeriği hakkındaki bazı basit belirtiler, Conseil Suprême'in devletin ve kişilerin haklarının güvencesi olduğunu düzenleyen 21. maddeden dolayı olarak çıkarılabilir. Bey'in sorumluluğuna gidilmesi usulü oldukça basittir. Girişim herhangi bir kişi tarafından başlatılabilir. Olağan Hizmet Komitesine bir şikayetin yapılması kâfidir. Bey, derhal yahut şikayetin yapılmasından itibaren üç gün sonra yargılanabilir. Bu durumda Conseil Suprême, Yüksek Adalet Divanı olarak toplanır. Konseyin Bey'e uygulayacağı tek yaptırım, siyasi bir yaptırım olup, o da "iktidardan uzaklaştırma"dır". Burada "krallığın siyasi yasalarını kasti ihlâl" söz konusudur (m.9). Conseil Suprême, ihlâl kasti olup olmadığını kendi takdir yetkisine göre belirler. Bu çerçevede içinde

Konseyl, Bey'i adeta sıkı bir bağımlılığa tabi tutabilmektedir. Bu sıkı bağımlılık karşısında Bey, Konsey üzerinde hiçbir baskı aracına sahip değildir.

2) Conseil Suprême Önünde Bakanların Sorumluluğu

Bu husus 20. maddede düzenlenmiştir: "Bakanlar, Conseil Suprême önünde sorumludurlar". Bu sorumluluğun uygulanış biçimi 70. maddede belirtilmiştir. Buna göre Conseil Suprême, yasaların ihlali veya görevleri ile ilgili işleri nedeniyle bakanlar hakkındaki şikayetleri karara bağlama yetkisine sahip kılınmıştır. Bununla birlikte bu şikayetlerin delillere dayanıp dayanmadığı incelenir. Burada Bey'in sorumluluğu kadar açıklık bulunmamaktadır. Konsey'in bakanlara tatbik edeceği müeyyideler, görevden alma, açığa alma, para cezası gibi siyasal ve cezai olabilir. Konsey daha ağır bir suç tespit ederse, işi ceza mahkemesine gönderebilir. Burada belirtmek gerekir ki, bakanların Konseye karşı ileri sürebilecekleri bir baskı aracına da sahip değildir.

3) Konseyin Yürütme Gücüne Ortak Olması

Anayasa, Conseil Suprême lehine, daha açıkçası tüm üyelerle oluşan Conseil Suprême Meclisi lehine, mahfuz bur alanı kabul etmiştir⁸⁷. Münhasıran Konseye verilmemiş yetkiler çerçevesinde Devlet Başkanı, yetkili bakanın başvurusu ile, uygun tedbirleri alabilir (m.18). Bununla birlikte Olağan hizmet komitesi 54. madde gereğince, "Conseil Suprême'in onayı gerekmeyen işlerde" karar alma yetkisine sahiptir. Başka bir deyişle bu Komite, prensip olarak yürütmeye bırakılan işlere müdahale etmeye yetkili kılınmıştır. Bundan dolayı yürütme gücünün icrasına bu iştirak, Devlet başkanının ve bakanların, Conseil Suprême'e bağıllığından başka bir şey değildir. Mahkemeler de, Conseil Suprême'e bundan daha az bağımlı değildir.

B. Bağımlı Yargı

1857 Temel Paktı ve 1861 Anayasasında yargı Bey'in etkisinden ma'sun idi. Bu durum yargı sisteminin bağımlılığına son vermedi. Çünkü Conseil Suprême, bir yargıtay, idare mahkemesi ve anayasa konseyi olarak yetkili

87 m.63: "Aşağıdaki işler, Yüksek konseye sunulup tartışıldıktan sonra, yasalara uygun ülkenin ve vatandaşların yararına olması ve üyelerin çoğunluğu tarafından onaylanırsa yapılabilir: Yeni bir yasanın yürürlüğe konulması, vergilerin azaltılması ya da artırılması, daha yararlı bir yasayla, mevcut bir yasanın ilga edilmesi, borçların artırılması ya da azaltılması, bütün harcama kuralları, deniz ve karar gücünün sayısının ve savaş malzemesinin artırılması ya da azaltılması, yeni bir endüstri ya da her hangi bir şeyin ithali, yargılanmış ve mahkum olmuş bir devlet memurunun görevden alınması, yasayla öngörülmemiş sorunlar ve hizmet dolayısıyla memurlar arasındaki baş gösteren muhtelif ihtilafların çözümü, yasa metinlerinin açıklanması, çeşitli durumlarda düzenlemelerin uygulanması, krallıktaki bir sefer için asker göndermek".

kılındı.

-Yazılı hukuk metinlerine göre kararlarının gerekçelerini açıklamak yükümü (m.27) altında olan mahkemeler⁸⁸, yargıtay sıfatıyla Conseil Suprême'in kontrolü altındadırlar. Gerçekten 10 devlet şurası üyesinden oluşan bir komisyon, istinaf mahkemelerince verilen kararların hukuka uygunluğunu denetlemekle yetkilidir. – komisyon tarafından temyizen incele-nip gönderildikten sonra mahkeme, komisyonun kararına uymayı reddettiğinde (ısrar kararı verdiği RÇ) Conseil Suprême, tüm üyelerin yasal olarak engellenmeyen başvurusu üzerine, bu ihtilafı, oy çokluğuyla kesin olarak karara bağlar (m.61).

-Conseil Suprême, idare mahkemesi sıfatıyla memurlara yönelik şikayetler konusunda karar verebilmektedir. Bu şikayetler öncelikle yetkili bakana yapıp, şikayet tarihinden itibaren bir ay boyunca sonuçsuz kalırsa, kabul edilebilir.

-Conseil Suprême , Anayasa Konseyi sıfatıyla anayasa ve temel paktın garantörüdür. Bu durum, karşı oldukları metinlerin kabulünü engelleme imkanı vermektedir. Aynı zamanda Konseye bütün metinleri hazırlama yetkisi verilmektedir.

C. İşlevi İkiye Kath Bir Yasama Gücü

Yargının ve yürütmenin bağımlı konumu üzerindeki inceleme, Conseil Suprême'in önemli rolünü gözler önüne sermektedir. İşlevi ikiye katlanmış bir konsey. O aynı zamanda Yüksek Adalet divanı, Anayasa Konseyi, İdare mahkemesi ve Yargıtay konumundadır. Ama her şeyden önce yasama gücünün kullanıcısıdır (m.63). Ülkenin bütçesinin, maliyesinin ve politikasının belirlenmesine aktif olarak iştirak etmektedir. Bu son konulardaki öneminden dolayı bir hesap mahkemesi (Sayıştay RÇ) olarak nitelendirilebilir. Gerçekten Başbakan tarafından ortaya konan belgelerden başlayarak -muhtelif bakanlıkların harcama hesaplarına yönelik açıklamalardaki gibi- denetleyebilmektedir (m.64 ve 76).

Böylece Conseil Suprême, çevresinde Bey'in, Başbakanın, bakanların ve yargının birer uydu olduğu merkez konumuna gelmektedir. Şu halde, 1861 Anayasası organik olarak güçler ayrılığını öngörmesine rağmen, işlevsel olarak güçlerin Conseil Suprême'de toplandığı görülmektedir. kurumlar arası bu dengesizliğe bir de kurumların kendi içindeki dengesizlik eklenmektedir.

⁸⁸ Bu sorun üzerinde daha fazla detay için bkz. Silvéra, o.c., pp201 et s; Ganiage, o.c., p.72; Mualla, Thése, o.c., pp50 et s; Mongi Smida, o.c., pp.141 et s.

2. Kurumlar İçindeki Dengesizlik

Yürütme içindeki dengesizlik, Başbakanın mutlak iktidarına yol açmaktadır. Conseil Suprême içindeki dengesizlik de Olağan Hizmet Komitesinin mutlak iktidarını doğurmaktadır.

A.Yürütme İçindeki Dengesizlik

1-“İşsiz kral rolü ile sınırlandırılmış” bir Bey

Bey, devlet başkanıdır. Onun yetkileri, parlamenter rejimlerdeki devlet başkanlarınınki gibidir⁸⁹. Devletin siyasal yönetimini, ancak bakanların ve Conseil Suprême'in katkılarıyla yerine getirebilmektedir. Yetkilerin hayli sınırlandırıldığı söylenebilir: Kara ve deniz kuvvetleri komutanlığını üstleniyor (m.13), bakanlar gibi yüksek görevlileri atıyor (m.14), af yetkisini kullanıyor (m.15)⁹⁰. 20. maddeye göre, bakanlar, onun emirleri doğrultusunda bakanlık işlerini idare ederler ve ona karşı sorumludurlar. Ancak Olağan Hizmet Komitesinin yürütme işlerine müdahalesi, Bey ve bakanların Conseil Suprême'e karşı sorumlu tutulmaları bu düzenlemeleri etkisiz hale getirmektedir⁹¹.

Anayasa, Bey'in yetkilerini sınırlayarak, özellikle Muhammed Bey ve Muhammed Es-Sadık Bey'in yetersizlikleri nedeniyle, güçlü Hüseyinî Handedanlığının kesin olarak değerini yitirdiğini ortaya koymuştur. Muhammed Bey, kişiliksiz ve bilgisiz biriydi. Üzerine gelen siyasal baskılara direnme⁹² ve tutarlı politikalar izleme kabiliyetinden yoksundu. Bu sebeptendir ki Samuel Sfez⁹³'in idamını uygulamak, temel paktı ilan etmek, sonucu belli olmayan reformları açıklamak zorunda kalmıştır. Muhammed Es-Sadık Bey, selefinden farklı değildi. Bilgisizlik ve zayıf karakterlilik bakımından aynıydı. Fakat Muhammed Es-Sadık Bey, tanınan açık hataları üzerinde taşımaktaydı: Net bir sefahat temayülü⁹⁴.

89 Hayreddin Bey'in yetkilerinin sınırlandırılmasını öneriyordu: “o Sultan gibi prensimiz, fransız imparatoru ingiliz kralı yahut anayasal bir monark gibi bulunmalıdır” diyordu. (Smida, c.c., p.49).

90 Açıklamak gerekir ki bu yardım hakkının Kullanılması “üçüncü bir kişinin hakkına dokunmamalıdır”.

91 İnfra.

92 Léon Roches (J. Caniage, cc., p.79) ona şöyle diyor: “Onun ruhu kişiliksiz bir durumdadır, o ona şekil vermek isteyenin formunu alır.”.

93 Supra.

94 Ganiage Quai d'Orsay'dan aktararak şöyle diyor: “Muhammed Es-Sadık Bey hiçbir zekaya sahip olmayan ve zevke düşkün birisiydi. Haremi genç çocuklarla doluydu ve bu durum onun edepsizliğini açıklıyordu. Devlet işleriyle hiç ilgilenmezdi. Bu işi konsüller üstleniyordu. Bakan tarafından ona verilen dersi ezberlemekle yetiniyordu” (p.85). Mu-

Böylelikle iktidar Hanedanın elinden çıkıyor, Mamelüklerin eline geçiyordu.

2- Mutlak yetkili bir Başbakan

Başbakana nazaran Bey, çok zayıf bir konumdadır. Başbakan, çok sıkı şekilde denetleyebildiği bir hükümet ekibinin başında bulunmaktadır. Çünkü anayasa ona, bir yandan maliye alanında çok geniş yetkiler vermekte (Bölüm IX), diğer yandan 34. madde gereğince, bakanların hükümete karşı sorumluluğu söz konusudur. Bakanların Bey'den ziyade, Başbakanın otoritesi altına verildiği söylenebilir.

Başbakanın ön planda olması, Bey'in, bakanların yani başbakanın çalışma arkadaşlarının iştirakiyle iş yapabilmesinden kaynaklanmaktadır⁹⁵. Bu şartlarda bakanların Bey'e karşı sorumluluğu (m.20) basit şekilde gerçekleşebilir. Sorumluluk bu kadar basit yürürlüğe sokulduğu için aynı bakanlar, Conseil Suprême'e karşı da sorumludurlar. Bey'in, Konseyin güvenini almış bakanları, ülkenin yasalarını ihlâl etmeden, nasıl görevden alabileceği de anlaşılammaktadır. Bu da göstermektedir ki, bakanların Bey'e karşı sorumluluğu, ancak Conseil Suprême'in desteği yahut zımnî rızası ile mümkün olabilecektir.

hammed Es-Sadık Bey müslüman bir prensti, ancak bir alkolik gibi içki tüketiyordu. (ibid).

95 Bakanların temel yetkileri 33. maddede düzenlenmektedir. Bunlar da üç kategoride sınıflandırılmaktadır.

1)İlkin, Bakan, departmanının işlerinin yönetimi çerçevesinde büyük bir takdir marjına sahiptir; Bakanlık hizmetinin detaylarını, devlet başkanının olurlarına ihtiyaç olmadan tek başına belirleyebilir. (m.33). Anayasa ona, departmanının hizmetlerinin yürütülüşünü organize etmeye yarayacak özel düzenlemeleri yapma yetkisini açıkça vermektedir (m.35). otoritesi altındaki memurlar üzerinde de hiyerarşi yetkisini kullanmaktadır (m.34,40).

2) Sonra Bakan, münhasıran kullanmasına bırakılmamış işlerde, yetkilerini kullanmada devlet başkanına yardım etmektedir. Departmanındaki memurların atanma ve görevden alınma yetkilerine iştirak etmektedir. 63. madde ile Yüksek konseyin yetkisine bırakılmamış yetkilerin kullanılmasında yasaların uygulanmasına iştirak etmektedir. Bu alanda bakanların yardımı mutlaka gereklidir ki bu alan Yüksek konsey tarafından kabul edilen bir yasanın onaylanması durumudur. Bu onay yahut daha açıkçası yürürlüğe koyma yetkisi ancak bakanlar konseyi ile kabul edilebilir. (Anayasal düzenlemeler, Yüksek Konsey tarafından kabul edilen bir yasayı veto etme yetkisini bakanlar konseyine vermemektedir. 62. madde Bey'in etkisini mümkün olduğunca sınırlandırmak için, yürürlüğe koymayı bakanlar konseyinin iznine bağlıyor.

Bakan, önemli yüksek görevlerin yürütülmesine iştirak eder (m.33). 39. maddenin verdiği yetkiye dayanarak Bey ile birlikte yasama yetkisinin kullanılmasına iştirak eder: "bakan için devlet lehine görülen işler, onun yüklediği departmanın görev alanına giriyorsa, bu işleri detaylı bir rapor yararını ve içeriğini açıklayarak, devlet başkanına iletir. Devlet başkanı raporun Yüksek Konseye gönderilmesini emreder".

B. Conseil Suprême İçindeki Dengesizlik

Conseil Suprême içinde, Olağan Hizmet komitesinin rolü son derece önemlidir. Konseyin işlerini yöneten bu komitedir. Bu yönetme yetkisi, yönlendirme yetkisi ile beraber olmaktan başka bir şey değildir. Konseye sunulacak işleri bu Komite takdir etmektedir. Bu komite, bakanlarla birlikte çalışarak, Conseil Suprême ile hükümetin birlikteliğini sağlamaya, Başbakanın Bey'e karşı ve Konseye karşı durumunu sağlamlaştırmaya muktedirdir.

Bu bakış açısından söylenebilir ki, 1861 Anayasası Conseil Suprême ile yürütme arasında bir menteşe konumundaki bu Komiteyi oluşturarak, bütün yetkilerin doğrudan bu komiteye, dolaylı olarak da Başbakana devredilmesine imkan sağlamıştır. "... Bazı gazetecilerce liberal yönü övülen Tunus Anayasası, 1849 Fransız Meclisinin icat ettiğine benzer, bir gözetim komisyonu türünün oluşmasına yol açtı. İktidar, güç, zenginlik hepsi bu komisyonda toplanıyor ve hükümdar naibinin konumu, General Bonaparte'ın daha dün Mısır halkına söylediği şu cümlelerde açıkça özetlenmektedir: 'Burada güzel bir kadın varsa, o Mamelüklerindir, güzel bir at, güzel ağaçlar, verimli topraklar, bunların hepsi Mamelüklerindir'"⁹⁶.

Anayasanın yürürlüğe girişi, Mamelüklerin taht'a çıkışını da takdis ediyordu. Bu çıkış, orada büyük önem arz ediyordu⁹⁷. Bu iktidar, ilkin -doğal olarak "yeniliğe" karşı olan- geleneksel burjuvazinin muhalefetine yol açtı. Gelirleri özellikle zanaat alanında olan burjuvazi, bundan böyle Mamelüklerin denetimine tabi olacak ve yabancılarla rekabet etmekte durumunda kalacaktır.

Başkent dışında Mamelüklere karşı düşmanlık daha az değildi. Bu durum şehirler kadar, köylerde de böyleydi. Bununla birlikte bu düşmanlığın patlak vermesi, aslında o zamana kadar Tunus, Kairouan, Sousse ve Monastir sakinlerinin memurların, askerlerin ve ulemanın da tabi olduğu "Mejba" adı verilen başvergisinin Eylül 1863'te ikiye katlanması sonucu gerçekleşmiştir. Geleneksel olarak düşman olan köy ile şehir, bu konuda birleşti. Ali bin Ghedhahem⁹⁸ yönetiminde 10 Mart 1864'te başlayan isyan

⁹⁶ Albay Campenon'un Fransız savaş bakanına 31 Mayıs 1862 tarihli mektubu. İn. Ganiage, o.c., p.78.

⁹⁷ "Daha önce anlatılan diğer olaylardaki kadar anlatılmayan bu olay, meydana getirdiği yüzeysel ufak etkileri hakkındaki dedikodulardan kaçınılamayan bir dizi küçük olaylara neden oldu. Bununla birlikte modern tarihçilerin gözünde, bu olaydan sözcüleri ve temsilcileri belirlenmeyen gizli ve karanlık bir güç sorumludur". (Lucien Sfez, o.c., p.132.

⁹⁸ 1864 isyanı üzerine bkz. Ganiage, o.c., pp.187 et s; Bice Slama, L'insurrection de 1864 en Tunisie, Tunis, M.T.E, 1966.

bu şartlar içinde iktidar kast'ına karşı bir reaksiyondan başka bir şey değildi. Bu aynı zamanda merkezi iktidara ve anayasaya bir ret reaksiyonuydu. Sert biçimde bastırılan bu reaksiyon, Mamelüklerin iktidarının devamına ve daha baskıcı olmasına yol açtı. O zaman Mamelükler anayasadan zararsız bir şekilde vazgeçmeyi düşündüler.

Gerçekten, Mustafa Haznedar'ın isteği üzerine, 21 Nisan 1864'te Yerel Beylere gönderilen sirkülerde Bey, anayasanın askıya alınmasından bahsediyordu⁹⁹. 21 Nisan sirkülerini kısmen doğrulayan 30 Nisan 1864 Kararnamesi, Conseil Suprême'in görevlerinin askıya alınmasını içeriyordu¹⁰⁰. Siyasal olarak artık her iş anayasa yokmuş gibi cereyan ediyordu¹⁰¹. 1864 isyanı yeni bir durum ortaya çıkardı. İktidarın soyutlanması ve artırılan yetkilerin elden çıkması. Hayreddin tarafından alınan kurtarma tedbirleri¹⁰², "batmakta olan gemiyi kurtarmaya" yetmedi ve Tunus'un, Fransa himayesine girmesini engelleyemedi.

⁹⁹ Ganiage, o.c., p.196; Réne Chapus, Le Controle et Contentieux de l'Administration en Tunisie, Tunis S.T.A.G. 1968 (Publication de l'E.N.A.), p.23, note n.6.

¹⁰⁰ Silvéra, Cours, o.c., p.18.

¹⁰¹ 1861 anayasasının hukuki değer problemi uzun zaman tartışılacaktır. Özellikle Tunus'un Fransa himayesine girmesinden sonra. Himayenin temel metinleri (Bardo anlaşması ve Marsa sözleşmesi) Fransız otoritelere, anayasal konularda müdahale yetkisi vermemekteydi. Bununla birlikte Fransız Genel Valisi Paul Cambon'a göre, 10 Kasım 1884 tarihli Fransa Cumhurbaşkanı Kararnamesi, (Fransa'nın Tunus Genel Valisini yetkilendiren bu belge, Bey tarafından çıkarılan tüm kararnamelerin, Fransız hükümeti adına Genel vali tarafından onaylanmasını öngörüyordu) Valiye, her konuya, anayasal konulara da müdahale yetkisi vermektedir. Bundan dolayı Genel Vali bir karar alarak (15 Aralık 1884), Bey tarafından çıkarılan kararnamelerin, 10 Kasım 1884 tarihli kararnamenin öngördüğü şartlar çerçevesinde, uygulanmasına devam edilebilecek, uygulamaya konulabilecek, ve yürürlüğe sokulabilecekler listesini belirler". (Silvéra, Cours, o.c., p.20). Bu listede ne 1861 Anayasası ne de 1857 Temel Paktı yer almaktadır. O halde 1861 Anayasası hukuki değerini tamamen yitirmiş midir? Bu anayasanın maruz kaldığı "hakarete" aldırmandan, Paris Hukuk Fakültesi profesörlerinden Barthélémy ve Weiss, 11 Temmuz 1921 tarihli mütalaalarında, bu soruya olumsuz cevap vermektedirler. (Silvéra, o.c., p.19). yorumsal bir yaklaşıma göre gerçek, 1861 Anayasasının hukuki geçerliliğinin devam ettiğinden başka bir şey değildir. Bu yorum, Cezayir İstinaf Mahkemesinin 15 Temmuz 1949 tarihli bir kararında (Tunisie Judiciaire 49, 3 em trimestre) da belirtildiği gibi "şekli bir metinle ilga edilmediği için anayasa hukuki varlığını korumaktadır". Aynı yönde bir karar için bkz. C.A., Tunis 4 Novembre 1854, Revue Tunisienne de Droit 1955, p.79.

¹⁰² Mongi Smida, Khereddine, Ministe Réformatrice, oc.